

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИСВАН
ЉИЧИЋ

ГОДИНА I СВЕСКА I

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на с̄раницама овог броја
часописа Наш језик колеге,
п̄ријатељи и некадашњи с̄туденти
посвећују проф. др Сре̄ти Танасићу,
дописном члану АНУРС,
поводом седамдесет̄ година живото̄а
са искреним жељама за другим живото̄ом
и непрекидним с̄варалаш̄ивом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

- Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави
према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 1–7
- Библиографија радова др Срете Танасића
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

- Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима
Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 31–37
- Срето Танасић против језичких манипулација
(БИЉАНА С. САМАРЦИЋ) 39–47
- Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман
трпног глаголског придева у Речнику САНУ
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 49–57

Акцентологија и фонологија

- Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском
књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ) 59–64
- О прозодијским аспектима риме у српској поезији
(ДРАГА С. ЗЕЦ) 65–75
- Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису *Наш
језик* из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР
РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ) 77–85
- О неким спорним рефлексима *jaīa* (САЊА М. КУЉАНИН) 87–93

Морфологија и творба речи

- О архаизмима у српском језику, посебно граматичким
(ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР) 95–107

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>јризнање</i> : <i>јризнавање</i> , <i>јридружијење</i> : <i>јридруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и <i>у</i> у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘глагол + <i>ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>јјознајти (се)</i> (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>јјоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>јјри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ)	259–268
О српском глаголу <i>јјријти</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру преди- ката ‘сукобити се’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янска терминологија кінца ХХ – почетку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусиџуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Називи за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. БИНЂИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На Дрини ћуџрија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЋИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микропонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогошћа</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социolingвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Срѣје</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ђ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

УДК 811.163.41'36
37.016:811.163.41(075.3)

Оригинални научни рад
Примљено 12. октобра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

МИЛОШ Ђ. ОКУКА*
(Универзитет Лудвиг Максимилијан, Минхен)

СРБСКА ГРАМАТИКА ЗА ГИМНАЗИЈЛНУ МЛАДЕЖЬ КНЯЖЕСТВА СРБИЈ ВЛАДИМИРА ВУЈИЋА (1856)

У раду се анализира и оцјењује *Србска Граматика за гимназијлну младежь Княжесѣва Србије* Владимира Вујића (1856), која је дуго била официјелни уџбеник у Кнежевини и као таква има значаја за историју српског књижевног језика.

Кључне ријечи: српски језик, модели српског књижевног језика, славеносрпске граматике, Вујићева граматика, графија и ортографија.

Срби су у 19. вијек ушли без граматике свога језика. У славеносрпском периоду граматичку функцију обављала им је донекле тзв. славенска граматика, тачније Мразовићево *Рѣководсѣво къ славенсѣвѣй грамѣиѣиѣѣ* (1804) или Тиролова *Славенска Граматика* (1827). Но, то су биле граматике општесловенског књижевног језика, а не српског. Граматику славеносрпског језика вјероватно и није било могуће написати јер је он био мјешавина разних језичких израза.

На потребу израде граматике српског језика указивали су многи српски списатељи на почетку 19. вијека, најгласније Сава Мркаљ и Вук Стеф. Карацић. Мркаљ је у свом *Азбукојројѣресу* (1810) био најавио и *Језикојројѣрес*, али се он, из познатих разлога, никад није појавио у јавности. А Вук је на самом почетку своје списатељске дјелатности (1814) указао на то да српски писци не могу (и не знају) писати српски јер „немају ни граматике ни рјечника“ па онда није ни чудо да свако пише „како зна, и како му је воља“, јер недостају правила у писању, како граматичка тако и правописна. То је практично значило да Срби морају описати и кодификовати свој језик и у том процесу прописати

* milos.okuka@slavistik.uni-muenchen.de

правила за његову писану и говорну употребу. То је, онда, Вук покушао да учини својом *Писменицом сербскога језика њо говору њпросиога народа* (1814) и, много успјешније, *Српском грамаишком* у оквиру *Српског рјечника* (1818). Тако је у тој почетној фази израде будућег стандарда донекле извршена селекција и дескрипција граматичких норми српског језика, што је био основни предуслов да оне временом постану експлицитне и кодификоване. До тога је, међутим, био потребан дуг и трновит пут.

Вук је описао норме, прије свега морфолошке, српског народног језика. Но, под тим појмом – *српски народни језик* – код Срба је тада схваћан „како народни језик вуковског тако и онај доситејевског типа, па чак и славеносрпски језик“ (Бјелаковић 2016: 65). С тим у вези, од те 1818. године сукобили су се у основи два теоријска концепта књижевног језика, вуковски и доситејевски (србизирани славеносрпски), што је добило одраза и у изради граматика (и језичких приручника уопште) у Србији све до 70-их година 19. вијека. Овај други концепт је, уз то, и официјелно пропагиран и наметан.

Кад су у питању израде граматика „српског“ језика према томе концепту, оне су у прво вријеме биле дјела *њојединаца* настале „из жеље, ентузијазма, или из врсте револта и отпора“ према Вуковим грамаликама, односно „према постојећим приручницима истог профила“ (Бјелаковић 2016: 65). И то је трајало до средине четврте деценије 19. вијека. У том периоду појавиле су се сљедеће граматике: *Вход к' Писменицы или џзыкознанію* Павла Соларића (*Лейооис* МС, Будим, 1831), *Србска Грамаишка сасіављна за црногорску младежъ* Димитрија Милаковића (Џетиње, 1838), *Грамаишка Србска или џаче крајкое њо исіџиословію у Србскіј џзыкъ Руководсіџво, њо чисіоџу, у садашне време, нарџчио: не самџ какџ у Србіи, и у Среџу; у Бачки, Славоніи и џи. д. Срблџ обичнџ говоре, но и какџ џреба да говоре, а нарочіџџ да кнџге џишу, џридержаваџице своџхъ, џзыку своисіџвеннџхъ, Правила и орџографіе* Милована Видаковића (Пешта, 1838), *Србска Грамаишка или Писменица: њо начину коимъ најславніи наши Сіисаіџельи џишу, нарочіџіо на џолзу џремиле младежи Србске* Јована Поповића (Нови Сад, 1843) и *Србска грамаишка* Илије Захаријевића (Београд, 1847).

Све те граматике (са дјелимичним изузетком Милаковићеве): а) Пружају опис граматичког система у којем се налазе „и књишки наноси из раније писмене традиције (рускословенски пре свега)“, па се може рећи да су њихови аутори под *српским именом* подразумевали „онај језички идиом који се данас назива славеносрпским језиком“ (Бјелаковић 2016: 62); б) „Највише рускословенских елемената има код

Соларића – чији је рад настао пре осталих – и код Видаковића, који је из ината према Вуку и даље упорно кокетирао са славеносрпском традицијом“ (Ивић 1988: 305–206); г) Све су оне (опет с дјелимичним изузетком Милаковићеве) антиподи Вуковим граматикама и његовим начелима заснованим на законитостима народног језика, особито Соларићева и Видаковићева, у којима је учињен покушај уједначавања норми српског језика ослањајући се и на флексију и лексику (руско)-словенског језика; д) Све су оне (па и Вукове) писане „доситејевским типом језика“ (Бјелаковић 2016: 62); њ) Све граматике славеносрпског типа писане су традиционалном ћирилицом, старим неререформисаним правописом и биле су уперене против вуковских начела.

Ниједна од тих граматика није нашла примјену ни у школи ни у друштву, а поготово нису прихваћене граматике Вука Караџића. То је због тога што све до средине 70-их година 19. вијека није било консензуса о српском књижевном језику и правопису и због језичке политике Кнежевине. Конкурисала су два књижевнојезичка модела, посрбљени славеносрпски (доситејевски) са неким упроштеним етимолошким (руско)словенским правописом и народни српски са фонолошким правописом. Док је овај други до средине вијека био практично уобличен, стандардизиран, с фонолошком графијом и ортографијом, овај први се остваривао на неким уобичајеним (нестандардизираним) књижевнојезичким нормама, са славеносрпском графијом и ортографијом. Официјелна језичка политика у Србији је не само прихватила србизирани славеносрпски (доситејевски) језик и етимолошку (орто)графију него је то и наметала, односно законски је забранила фонолошку ортографију.

Од средине 19. вијека издаване су граматике не само као плод појединаца него и на захтјев власти и институција (Попечитељства просвештенија кнежевине или Друштва српске словесности). Од ових других имамо (у пројекту Друштва српске словесности „Грађа за србску граматику“) *Србску грамаїику* Петра Нинковића (Београд, 1848) и *Теоретическо-їрактїично руководство ко основномъ насїавленїю у србској грамаїики* Јована Балугџића (1850), те (прегледане од Школске комисије Попочетиљства просвештенија кнежевине, која је имала задатак да за потребе школа израђује и прегледа уџбенике) *Србска грамаїика за основне србске школе* Косте Цукића (Београд, 1850) и *Србска Грамаїика за гимназіалну младежъ Княжесїива Србіє. Часїїь Прва. Словоїроизводсїиво (етїимологїя)* (Београд, 1856) Владимира Вујића. Оба уџбеника су имала више издања и била су дуго у употреби.

Вујићев је, заједно с Исаиловићевим рјечницима,¹ био мјерило ствари у званичној писаној комуникацији.

Вујићева граматика је, значи, написана у славеносрпском духу, али у односу на претходне граматике из „те радионице“ далеко их надвладава. Она се једним дијелом ослања и на Вукову и Даничићеву граматику кад је у питању опис морфолошког система (и то екавске варијанте књижевног језика). Њене велике слабости су идеологија и неизграђена теоријска и терминолошка база, што се посебно одразило у поимању књижевног језика као цивилизацијског идиома, у односима између говора и језика, писма и језика и начина језичког записивања (правописа). Уз то, и ауторов метајезик је оптерећен старим славеносрпским (доситејевским) формама.

Тако Вујић у уводу истиче да је „преблагій Богъ“ између „свію створеня’ на земљи“ једино човјеку даровао „ту нарочиту моћ и способностъ, да може различите гласове одъ себе издавати, и помоћу нѣјовомъ изъвити све оно, што у себи мисли и чувствує“ те да он у томе „потребує [...] кромѣ беле цигарице: грло, езъкъ, устне, зубе и небце“. Помоћу тих „говорны’ орудія научи се онъ зарана јошть просте своє звукове и гласове на неке членчиће или слокове преламати, изъ нѣ’ речи саставляти, и тако звучнимъ овымъ знацима своя чувствованя изражавати и своє мисли другимъ саобштавити“ (1)². То Вујић назива *говоромъ*, док о појму *језика* (или књижевног језика) ништа не говори, него само упозорава да сваки „правый Србинъ треба да зна матернымъ своимъ езъкомъ правилно и говорити и писати.“

А то га учи, како каже, „србска Грамматика“, која се дијели „на науку *Правоговореня* и науку *Правойисаня*“. Прва „садржи у себи опетъ две главне части: *Словойпроизводсѣво* (Етимологију) и *Словосочиненіє* (Синтаксисъ)“. Одмах иза тога Вујић истиче да *словойпроизводсѣво* „садржи у себи: 1-во науку о писменима; 2-го науку о слоковима; 3-ће науку о речима“ (3). А то онда значи да су у *словойпроизводсѣву* (што бисмо ми данас рекли: у морфологију) укључени и ортоепија и фонологија (фонетика) и творба ријечи и морфологија и, на крају, и ортографија. Прве *ѣри* језичке гране Вујић је обрадио у првој „части“, у којој му „део првый“ носи наслов *О ѣисменима*, а „део другій“ *О Слоговима* (гдје је укључена: а) творба ријечи [*Предмеѣци* – префиксална творба и *Домеѣци* – суфиксална творба, 16–28] и б) акценат [*Гласоудареніє слогова*, 28–36]). Тако оно што је поднасловом најављено предметом

¹ Димитрије Исаиловић, *Французско-србскій Рѣчникъ* (Београд, 1846), *Нѣмачко-србскій Рѣчникъ* (Београд, 1847), *Лайтинско-србскій Рѣчникъ* (Београд, 1849, 1850).

² Број у загради означава страницу граматике из 1856. године.

граматике – *Словойроизводство* (Етимологију) – чини тек „део третџий“ (36–217), иза којџега долазе *Правила данашнџгъ нашегъ „Правойиса“* (218–244).

Тај „део третџий“ вриједан је пажње, а све друго је пуно противрјечности, компилаторско (некритично) понављање тада увријежених схватања (славено)српских граматичара (нпр. о односу говора и језика, о писму и гласовном систему српског језика, о акценту, правопису итд.). То је (као и у морфологији) оптерећено и неиздиференцираном (али ипак добрим дијелом посрбљеном) рускословенском терминологијом, што се посебно изражава честом употребом и контактних термина. Тако нпр. за графеме Вујић употребљава „слова, писмена или букве“ (којих има чак 35), за српско писмо „Азбука или Буквица (алфавитъ)“; за преимуђствено у насъ јоштъ и *Кирилица* или *Кирилова Азбука*“ (3), знак за означавање вокалности му је „знакъ раставляня или изосџавляня (*Аџосџирофъ*)“ (7), акценат му је *гласоудареніе* или *удареніе гласа* (28–29) итд.

С тим у вези „занимљиво“ му је и науковање које назива (*не*)-*џреџиварањем* „*неџраво[гъ]* или спољашнџ[гъ]“ слова (а мисли на *глас*), које „быва онда, кадъ коџ *мекше слово* дође предъ друго *џврђе*, онда се оно изговра као *оџџиріе* и *џврђе*; исто тако и *џврђе* опетъ предъ *мекшимъ* изговара се као *мекше*, али се она зато *неџреџивараю*, па тако и пишемо џџ своимъ коренима и *неџреџворенымъ словима*“³ („са ж а не *ш*: мужкџй, пражкџй“, са з а не *с*: узкџй, низкџй итд., 10–11). Исто тако му је чудан и „наук“ о „гласоударенію“ (акценту), гдје тврди (као и други славеносрпски граматичари) да постоје *само* „три ударенія гласа“, и то а) „Удареніе *оџџиро*“ (нпр. *небо*, *грџмъ*, *свџдъ*, *сџдови*), б) „Удареніе *џуго*“ (нпр. *глава*, *звџзда*, *џуга*) и в) „Удареніе *обло*“ (нпр. *џанъ*, *глаџъ*, *здрџвлџ*) (20–30). Но, ипак је прихватио Вуково и Даничићџво означавање (знакове) акцената (: \ / ^), па макар они били и непотпуни или дијелом погрешно употријебљени.

Морфолошке категорије (и парадигме) Вујић је приказао исцрпно, угледајући се на Нинковића, Цукића и Даничића. Врсте ријечи назива „части говора“, којих у српском има девет: 1. Име Суштествително, 2. Име Прилагателно, 3. Име Броително, 4. Мџстоименіе, 5. Глагољ, 6. Нарџчіе, 7. Предлогъ, 8. Саюзъ, 9. Међуметіе. Све ријечи могу бити „*Изменџиве* или *Скланяџме*“ и „*неизменџиве* или *нескланяџме*“ (38–39).

Имена суштествителна по значењу Вујић дијели на *Собџџивена* (Марко, Морава, Косово), *Нариџџџелна* или обшта (човекъ, зверъ, књига), *Сабирайџелна* (народъ, челяџъ, войска), *Вешџџесџивена* (млеко,

³ Наша подвлачења.

месо, воздух) и *Одлучна* (љубавь, смртъ). Као и други (славено)српски граматичари, признаје само *шест* падежа, задржавајући њихове (руско)-словенске називе: Именителный, Родителный, Дателный, Винителный, Звателный и Творителный. Међутим, у Примѣтби каже да неки „граматици узимаю јоштъ и седмый падежь: *сказатѣльный*“ (мислећи вјероватно на Даничића), али будући да тај падеж „по окончању не у насъ нимало различанъ падежь одъ дателногъ, само што увекъ съ предлозима долази“. Зато ће га он „при скланяню“ изоставити, али ће га на „свакомъ месту у *Словосочиненію*“ показати „кадъ се онъ као дателный и съ каквымъ предлозима употребљава“ (48).

Поред обухватног описа новоштокавских (стандардних) именичких парадигми српског језика, Вујић наводи (и признаје) и неке супстандардне и/или старе форме. Тако он каже да се:

а) падежи „дател. и творит. множественогъ броя“ често употребљавају „скраћено, т. е. или безъ крайнѣгъ слога *ма*, или безъ писмена *и* предъ реченымъ слогомъ, н. п. съ пріятельи, предъ волови, у котлови, по путови, по брегови, са орлови, за елени, за куряци; или: зубма, съ лыд’ма, предъ кон’ма, волов’ма, съ пріятель’ма, и т. д.“ (60–61);

б) исто је и с именицам 2. „склоненія“ у дативу множине (с чудним објашњењем!), „у комъ случаю последнѣ *а* добыва на краю мало потежіи гласъ збогъ изоставѣногъ тамо писмена *х*; н. пр. у новина’, по ливада’, по дубрава’ и шума’ и т. д.“ (66);

в) исто је и у 3. „склоненію“ кад се „творителный множественогъ броя“ употребљава „безъ писмена *и*“ (нпр. „ствар’ма, у реч’ма, кћер’ма, момчад’ма, челяд’ма, бурад’ма и т. д.“) (70);

г) и у 4. „склоненію“ ријечи „у дателном и творителном множествен. често се налазе скраћене“ (нпр. „са слов’мави; подъ коли; съ дрви; по деци; на усти; за врати; за лежи; на крили; у недри; о бедри; по брди; и т. д.“) (78);

д) ријечи „на о уобште радіе примаю окончаніе *има*“, али „Изузимаю се ипакъ“ *ѣисмо* – *ѣисмама* и „нека прилагателна, коя су узета за суштествителна“ имају наставка *-ама* (нпр. *добро* – *добрама*, *благо* – *благама*, *ѣраво* – *ѣравама* итд.) (75).

Имена прилагателна Вујић по саставу дијели на *корена* (лепъ, пунъ, сувъ) и *изводна* (речитъ, милостивъ, господскій), а по виду на *цела* и *усечена*. За ове посљедње употребљава и контактне (старије) термине: „Цела иначе и *оѣредѣлна* постала су одъ усеченѣ (србо су ова ближа корену), окончаваю се на ѣй или ѣй и означаваю свагда стваръ выше као извѣстну и болѣ опредѣлену на пытанѣ *кои?* н. пр. Силный

царь Душанъ, Мудрый Доситей, Трудолюбивый Раиѣъ, Одважный Обилиѣъ, и т. д. Усечена иначе и *неоипредѣлена* окончаваю се на ѣ или ѣ и означаваю свойство ствари выше уобште и манѣ опредѣлено, на пытанѣ *какавъ?* н. п. Душанъ є быо силанъ; Доситей мударъ; Раиѣъ дѣлателанъ; Обилиѣъ одважанъ и т. д.“ (78–79).

И код придјевских парадигми Вујиѣ наводи неке субстандарне и/или старе (историјске или књижевне) форме. Тако он каже да се:

а) придјеви „првый, последный, горный, долный, предый, стражный, средный, крайный и задный“ употребљавају и у „превасходномъ степену, н. пр. найпрвый, найгорный, найдолный, найстражный, найкрайный, и т. д.“ (96);

б) „у падежима дателном и творителном множеств. последный слог *ма*“ („као и кодъ суштествителны“) често изоставља, на п. „Са златны’ слови’, По велики’ мости’, На туѣи’ коли’, Предъ наши’ собны’ врати’, За Божіи’ леѣи’ и т. д.“ (89);

в) у „књижевномъ нашемъ єзыку, и као у вишемъ слогу или отмѣниємъ начину говора, употребљаваю [...] доста путій и са славенскимъ окончаниємъ *ѣишій, айшій*, н. пр. Любезнѣишій, милостивѣишій, преостенѣишій, пресветлѣишій, нижайшій, строжайшій, дражайшій, и т. д.“ (96).

Као и именице, Вујиѣ је и глаголе и глаголске облике описао врло исцрпно. Међутим, његова терминологија је комплексна и вишеслојна и почива на различитим критеријумима. Она је углавном остала у традицији (славено)српских граматика. Али у једном је Вујиѣ раскинуо с том традицијом (највјероватније под Даничићевим утицајем). Наиме, до 1850. године сви српски граматичари су као посебне врсте ријечи издавали *глаголе* и *ѣричасїија*, а Даничић и Вујиѣ их обрађују у оквиру одјелка о глаголима (Мацановић 2018: 248). Вујиѣ је у *Причасїија* уврстио *Причасїије времена садшнѣъ* (на *-ѣи*), *Причасїије времена ѣшлоъ* (на *-виш*), *Причасїије сїрежно* (*-о, -ла, -ло*) и *Причасїије сїрадаїелно* (на *-нѣ, -на, -но* и, као „изузетакъ“, на *-їи, -їиа, -їио*). Уз то Вујиѣ напомиње да „їоштѣ имамо и *дѣѣричасїија* (у латинском *gerundia*)“, која „кодъ насѣ нису ништа друго него одѣ глагола произведена *нарѣчїя*, коя означаваю неку радню или станѣ; али само као обстоятелство поредѣ друге неке главне раднѣ, коя быва; или станя, коє есте“ (166).

Глаголе Вујиѣ дефинише као „речи, коє показуо радню (дѣїство), или трплѣнѣ (страданѣ), или мирно станѣ лица и стварїй заєдно сѣ временима“ (116). Они по значењу могу бити а) *Дѣїсїивїиелни* („као

уобште будикакву радню или посао означавао“, нпр. Пишемъ кнѣгу. Сечемъ дрва), б) *Безлични* (Смркло се. Ведри се) и г) *Нейодѣуни* или *недосѣайѣочни* („моћи, морати, смети и јоштѣ неки подобни“) (116–118). Посебно издваја:

а) глаголе *есамъ* и *оћу* који се „преимућствено“ називају „*ѣомоћни* глаголи, зато што свима осталима у спрезаню неки’ времена’ помажу“ (119) и

б) „неколико *оскудны*’ глагола т. е. таковы’, кои се само у некимъ временима или наклоненіяма употребљаваю; а осталогъ спрезаня или немаю или га са другимъ глаголима надокнађую. Такови су: *велимъ; мнимъ; дела; немой; айде; ѣодай; удри; еле* (скраћено одъ гледай); *оди и ѣомагай*. – *Велимъ* има само време садашнѣ: велимъ -лишъ -ли -лимо -лите -ле. (Каже се у 1. лицу еднобр. и велю) и прошло-несвршено *веля-ляше-лише-лисмо-листе-ля’у*. – *Мнимъ* исто тако има само садашнѣ: *мнимъ-ишъ-мни*; и прошло-несвршено: *мняше-яше-ясмо-я’у*, и ерцеговачко *млимъ, млидѣя-дѣяше*. *Дела; немой, айде; ѣодай; удри; еле; оди и ѣомагай*, немаю ништа друго осимъ начина заповедајућегъ“ (164).

За замјенице Вујић је задржао рускословенски термин *Мѣстоименіе*, али је увео доста реда у њиховој класификацији⁴ и обради. Тако их дијели на *Личне, Поврајне, Присвоиѣелне* и *Пиѣаюће*. Уз ове последње дао је и једну напомену:

„Съ предметцима *где, буди, ма, не, ниѣи*, или: дOMETцима: *годъ и мудраго*, кои се не скланяю, постаю ова мѣстоименія *неоѣредѣлена* или *одричућа*, н. пр. неко, нико, ма’ко, гдекои, будикои; коигодъ; ко’мудраго; ма’шта; нешто; ништа; чѣи’годъ; некакавъ, никакавъ; ма’каколикѣи; чѣимудраго и т. д.“ (115).

За *Име броѣиѣелно* то се не би могло рећи као за *Мѣстоименіе*. Напротив, ту је Вујић слиједио своје претходнице, нпр. Захаријевића и Балугѣића, а не Даничића, који има само *ѣросѣе* и *редне* бројеве. Тако је он у бројеве уврстио разне категорије ријечи (нпр. бројне именице *двоѣца, ѣѣѣориѣа, десѣѣориѣа*; форме *савъ, многѣи, остѣалѣи, нисданъ* и др.) и издвојио чак шест скупина: *Основна* (имена бројителна) (једанъ, два), *Самостѣойна* (двое, десеторо), *Редна* (првѣи, трећѣи), *Умножиѣелна* („Постаю одъ основны’ броѣѣа’ додаткомъ *сѣѣрукѣи, губѣи* или *ѣѣи*“, нпр. *еднострукѣи, дрогубѣи*), *Повѣѣориѣелна* (или нарѣчна) (једанпутъ, петъ путѣи) и *Неоѣредѣлена* (свакѣи, а, о; гдекои, я, е) (97–104).

⁴ Прије њега то су слично урадили Јован Балугѣић и Коста Цукић (в. Мацановић 2018: 238–239).

Непромјенљиве врсте ријечи (Нарџчие, Предлогџ, Саюзџ и Међуметие, 198–217) Вујић је обрадио углавном слично као и дотадашњи (славено)српски грамаџичари. Ту су, дакле, и стари (рускословенски) термини, изузев што је *сајуз* (рускославенизам: *сојуз*) посрбљен. Но у том облику већ су га раније употребљавали Јован Поповић (1843), Јован Суботић (1845) и Јован Балгуџић (1850) (в. Маџановић 2018: 290).

*

Владимир Вујић (1818–1882) био је професор гимназије у Шапцу и Београду и богословије у Београду. Све до седме деценије 19. вијека био је оштар Вуков противник. Према *Успоменама* Владана Ђорђевића, он је често хулио на Вуково дјело и његов правопис, указивао на „велику опасност која србству прети од вуковизма“, Вука и његове подражаватеље оптуживао да желе „цело књижество србско да погејаче“ како би им послуже било „лако да у место православне ћирилице заведу и у нас шокачку латиницу и католички календар а већ после неће бити далеко ни до унијаћења са Рим-папом“, он је здушно подржавао свјетовне и црквене власти Кнежевине што су забраниле „уношење у Србију свију Вукових књига и свију књига писаних јотом!“ (Ђорђевић 1927: 49–51).

Но, с промјеном социолингвистичке ситуације почетком седме деценије 19. вијека и он се мијењао и прилагођавао новој стварности, па је већ 1863. своју граматику издао Вуковом ортографијом: *Српска грамаџика за гимназије у Кнежевини Србији љо истљочном говору* (поново 1867). И не само то. Годину дана иза тога (1864) Вујић је издао и нови уџбеник – *Теорија љрозе освелљена љримерима за ученике виших разреда у гимназијама Кнежевине Србије*, у којем је дијелом примијенио и Вуков фонолошки начин записивања.⁵ Послуже

⁵ То је било вријеме кад су се и други славеносрпски гимназијски и високошколски уџбеници издавали (или преиздавали) Вуковом ортографијом. Тако је нпр. и Сава Сретеновић издао своју граматику Вуковим језиком и правописом (у ијеваској верзији) *Немљењајуће се ријечи и синџакса српског језика* (1865), дјело које је први пут штампано у Београду 1853. године (а 2. издање је изашло 1861), под насловом *Немљњајуће се рџчи и Словосачинџие*. Године 1862. Милован Јанковић, један од вођа либералне омладине, објавио је *Буквар за сџаро и младо* без непотребних словенских слова (али умјесто Вуково јоте /j/ унио је Мркаљево /i/). Вуковим словима издао је и Милан Јовановић *Хемљу за љоџребу више женске школе* (1865), а Милан Милићевић прерађену *Француску грамаџику* Шарла Арена за гимназије (1864). Ту су и *Маџемаџична и физична географија за средње школе* Ђорђа Мишковића (1864), *Истљорија светља за народ и школе* Стојана Бошковића (1866), *Наука о геометљријском црџтању* Драгутина Јовановића (1866), *Минералогљија за ниже реалке и гимназије* Јосифа Дусла, *Дијеџетљишка за више женске заводе* Милана Јовановића Морског (1866) и др.

тога је као члан комисије за преуређење основних школа (заједно са Стојаном Новаковићем и Ђорђем Натошевићем) активно учествовао у изради елабората о реформи основног школства, који је 1. марта 1868. године упућен Министарству просвете на усвајање. Између осталих, у елаборату је био и захтев „да се и за све основне школске књиге узме као редован нов правопис“, те да се постојећи школски буквари прераде и модернизују. Брзо иза тога, 7. марта, министар просвете Димитрије Црнобарац упутио је Државном Совету приједлог да се укину забране новог правописа и у јавном животу и у основној школи, што је Совет 9. марта 1868. прихватио, а кнез Михаило Обреновић „19. истог месеца“ одобрио и издао закон о његовом укидању.

То је, дакле, било вријеме кад је коначно било одзвонено славеносрпским граматицама и уџбеницима. Посљедња граматика славеносрпског типа коју је израдила група аутора по налогу Попечитељства просвештенија била је *Мала Србска Грамаџика за основне србске школе*, издата 1866. „У Београду у државној Књигопечатњи“. А већ од почетка те деценије доминирале су граматике вуковско-даничићевског типа: *Српска писменица* Јована Илића (1860), *Облици српскога језика* Ђуре Даничића (1863, 1867; и латиницом *Oblici srpskoga jezika*, 1864), *Извод из српске грамаџике* Јована Бошковића (1863, 1864), *Извод из српске грамаџике. Синџакса* Јована Бошковића (1864) и *Српска синџакса* Стојана Новаковића (1870).

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелаковић 2016: Исидора Бјелаковић, *Језикословци и њихове писменице* (Структура граматичких приручника „српског“ језика у XIX веку), у: *Теме језикословне у србисџици кроз дијахронију и синхронију. Зборник у часџи Љиљане Субоџић*, ур. Јасмина Дражић, Исидора Бјелаковић, Дејан Средојевић, Нови Сад: Филозофски факултет, 55–67.
- Даничић 1850: Ђура Даничић, *Мала српска грамаџика*, У Бечу: у штампарији Јеременског манастира.
- Ђорђевић 1927: Владан Ђорђевић, *Усџомене. Кулџурне скице из друге џоловине деветнаесџог века*, књ. прва, Нови Сад: Славија.
- Ивић 1998: Павле Ивић, *Преглед исџорије српског језика*, прир. Александар Младеновић, Целокупна дела Павла Ивића, књ. VIII, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Карацић 1966: Вук Стеф. Карацић, *Српски рјечник (1818)*, Сабрана дела Вука Карацића, књ. 2, прир. Павле Ивић, Београд: Просвета.

- Магарашевић 1890: Ђорђе Магарашевић, Историјско-критички преглед словено-српске граматике до године 1847, *Лейпциг Маџице српске* 161/1, Нови Сад, 1–28; 162/2, 1–29.
- Мацановић 2018: Ана Мацановић, *Српска језикословна терминологија у 19. веку*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Нинковић 1848: Петар Нинковић, *Србска Грамаџика*, Издао Друштво српске словесности, У Београду: Печатно у Правителствоној Книгопечатњи.
- Окука 2016: Милош Окука, Србска Грамматика или Писменица Јована Поповића (1843), у: *Теме језикословне у србисџици кроз дијахронију и синхронију. Зборник у часџи Љиљане Субоџић*, ур. Јасмина Дражић, Исидора Бјелаковић, Дејан Средојевић, Нови Сад: Филозофски факултет, 69–87.
- Окука 2019: Милош Окука, *На џуџевима сџандардизације српског језика и усвајања Вуковог језика и џравојиса*, Минхен–Београд (рукопис).
- Симић 2008: Радоје Симић, Српска граматика Димитрија Милаковића – први покушај обухватног описа морфолошке структуре српског језика, у: *Слово, часојис за српски језик, књижевности и културу* V/19–20, Никшић, 20–27.
- Суботић 2008: Љиљана Суботић, Модел граматике Доситејевог типа књижевног језика, *Научни сасџанак слависџа у Вукове дане* 37/1, Београд, 153–163.

Miloš Đ. Okuka

DIE SERBISCHE GRAMMATIK VON VLADIMIR VUJIĆ
FÜR GYMNASIEN IM FÜRSTENTUM SERBIEN (1856)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im 19. Jahrhundert haben bei den Serben die Grammatiken der serbischen Sprache vom slavenoserbischen und vom Vuk-Typ miteinander konkurriert. Das entsprach den beiden gegensätzlichen Modellen der serbischen Literatursprache. Einerseits gab es das Modell von Vuk Stef. Karadžić, das eine völkische, neustokavische Sprachstruktur abbildete, die auf einem ostherzegovinischem Dialekt basierte (also eine Sprache ländlicher Provenienz) mit einem völligen Bruch mit Slavismen und einer restriktiven und selektiven Aneignung von Fremdwörtern und einer phonologischen Grafik und Orthografie. Andererseits das sogenannte serbisierte slavenoserbische Modell, das auf ekavischen Dialekten der Vojvodina hauptsächlich urbaner Provenienz beruhte, auf Sprachtradition und Slavismen (sogar mit einigen Wortbildungen und slavenoserbischen grammatischen Formen), altslavischer

Schrift und etymologischer Rechtschreibung. Dieses zweite Modell und die slavenoserbischen Grammatiken wurden im Fürstentum Serbien offiziell eingeführt und vom 30. bis. 70. Jahr des 19. Jahrhunderts vorgeschrieben, als schließlich Vuks Sprache und Rechtschreibung angenommen wurde.

In der relativ großen Anzahl slavenoserbischer Grammatiken hebt sich die Grammatik von Vujić (1856) hervor, die lange Lehrbuch an den Gymnasien war und deswegen ihre Bedeutung in der serbischen Literatursprache besitzt. Sie stützt sich teils auf Vuks Grammatik (1818), wenn es um die Beschreibung des morphologischen Systems geht, teils beinhaltet sie viele Vorzüge der slavenoserbischen Grammatiken. Das heißt, dass ihre großen Schwächen die Ideologie und die nicht ausgearbeitete theoretische und terminologische Basis waren, was sich besonders widerspiegelte in der Auffassung der Literatursprache als zivilisatorisches Idiom, im Verhältnis zwischen Dialekten und Hochsprache, Schrift und Sprache und der Niederschrift der Sprache (Rechtschreibung). Auch die Sprache des Autors ist befrachtet mit slavenoserbischen Formen.

Schlüsselwörter: serbische Sprache, Modelle der Schriftsprache, slavenoserbische Grammatiken, die Grammatik von Vladimir Vujić, Orthographie.